

РОЗВИТОК НАВИЧОК ГОВОРІННЯ В ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

DEVELOPMENT OF FOREIGN STUDENTS' SPEAKING SKILLS

Стаття присвячена розвитку навичок усного мовлення в іноземних студентів. Розглянуто основні поняття з цієї теми; охарактеризовано механізми зародження та оформлення власного висловлювання, проблеми навчання говорінню в методиці викладання української мови як іноземної, навички та вміння, які є необхідними для формування та розвитку вмінь усного мовлення нерідною мовою; досліджено лінгвістичні характеристики усного та писемного мовлення, а також особливості монологічного та діалогічного мовлення.

Доведено, що будь-яка мовна діяльність зумовлена ситуацією, тобто умовами й обставинами, у яких здійснюється це висловлювання. Ситуація як основа вербального спілкування є сукупністю мовних і немовних умов, необхідних і достатніх для здійснення певної мовної дії. Навчальний процес не може охопити всі можливі реально існуючі ситуації спілкування, через це мовні вміння іноземних студентів необхідно розвивати на основі вправ в умовах навчальних мовленнєвих ситуацій, які моделюють реальне спілкування. У зв'язку з цим розроблено значну кількість різнорівневих вправ для розвитку говоріння іноземною мовою (некомунікативних і комунікативних).

З'ясовано, що велике значення для навчання невідготовленого усного мовлення мають систематично й спеціально створювані проблемні ситуації, які сприяють виникненню мотиву й потреб висловлювання, висунення гіпотез, припущень, активізації розумової діяльності. Роз'яснено основну різницю між монологічними та діалогічними висловлюваннями, навичками та вміннями, які потрібні для них випрацювати. Монологічне висловлювання – це особливе й складне вміння, яке необхідно спеціально формувати. Для діалогічної ж мови характерна еліптичність, викликана умовами спілкування.

Під час написання цієї роботи було використано власний досвід і технології, які застосовують під час роботи індивідуально та в групах на уроках української мови як іноземної. У процесі дослідження було досягнуто певних результатів у навчанні усного мовлення іноземних студентів на різних етапах вивчення української мови, зокрема запропоновано систему вправ і завдань, спрямованих на формування й розвиток стійких комунікативних умінь та навичок.

Ключові слова: говоріння, комунікативні навички та вміння, монолог, діалог, вправи

для розвитку усного мовлення, іноземні студенти, українська мова як іноземна.

The article deals with the development of foreign students' oral language skills. Basic concepts on this topic are discussed. The mechanisms of origin and registration of their own expression, problems of learning speaking in the methodology of teaching Ukrainian as a foreign language, skills and abilities, which are necessary for the formation and development of oral language skills in a non-native language, are characterized. The linguistic characteristics of oral and written speech as well as the features of monologic and dialogic speech are investigated.

It is proved that any linguistic activity is conditioned by the situation, that is, the conditions and circumstances in which this expression is carried out. The situation as a basis for verbal communication is a set of linguistic and non-linguistic conditions necessary and sufficient for the implementation of a specific linguistic action. The learning process cannot cover all possible real-life communication situations, because of this foreign students' language skills need to be developed on the basis of exercises in the conditions of educational speech situations that model real communication. In this regard, a considerable number of multilevel exercises for the development of foreign language (both non-communicative and communicative) have been developed.

It has been found out that systematic and specially created problematic situations that contribute to the emergence of motive and needs of expression, hypothesis, assumptions and activation of mental activity are of great importance for teaching unprepared speech. The main difference between monologue and dialogic utterances and, accordingly, the skills and abilities that you need to work on them is explained. Monologue is a special and complex skill that needs to be specially formulated. Dialogical language is characterized by ellipticity caused by the conditions of communication. While writing this work, we have used our own experience and technology, which we use working individually and in groups at the lessons of Ukrainian as a foreign language. In the course of the research certain results were achieved in teaching students foreign language at different stages of learning the Ukrainian language, in particular, a system of exercises and tasks aimed at the formation and development of stable communication skills was proposed.

Key words: speaking, skills, monologue, dialogue, exercises for oral language development, foreign students, Ukrainian as a foreign language.

УДК 811.161.2'243

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2019.21.1-27>

Зозуля І.Є.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри мовознавства
Вінницького національного
технічного університету

Поздрань Ю.В.,

канд. філол. наук, старший викладач
кафедри мовознавства
Вінницького національного
технічного університету

Слободянюк А.А.,

старший викладач кафедри
іноземних мов
Вінницького національного
технічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Проблема розвитку навичок усного мовлення в іноземних студентів є актуальною з огляду на те, що за досить короткий час, навчаючись на підготовчих відділеннях (факультетах), вони мають сформувати основний лексичний запас, який згодом будуть лише поповнювати та збагачувати на основному етапі навчання. Сферою застосування усного професійного мовлення є бесіда, розмова, розповідь, лекція, доповідь, виступ, промова. Для

іноземних студентів надзвичайно важливо навчитися розпізнавати чужі слова, розуміти їхнє значення, а ще важче – заговорити чужою мовою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальні проблеми методики розвитку усного мовлення все більше привертають увагу науковців, мовознавців, філологів. Потребу розвитку усного мовлення обґрунтували прогресивні зарубіжні й вітчизняні педагоги. Серед них М.В. Ломоносов, Ф.І. Буслаєв, М.Ф. Бунаков, І.І. Срезневський,

Л.А. Булаховський, Л.В. Щерба, А.С. Макаренко, К.Д. Ушинський, С.Я. Єрмоленко, Д. Мазурик, А. Лукашенко та багато інших.

Сформульований ще в 1981 році російським науковцем А.Н. Леонтьєвим діяльнісний підхід у вивченні іноземної мови не втратив своєї актуальності й зараз. Він ґрунтується на уявленні про мову як мовленнєву діяльність, яка за своєю структурою охоплює наявність змісту (предмета, засобів, способів, продукту і результату, специфічних для мовленнєвої діяльності) і потреби, а також наявність процесуальної сторони діяльності та зовнішньої структури (наявність операційно-мотиваційного плану).

Дослідниця І.А. Зимова розглядає говоріння як вид мовленнєвої діяльності окремої людини, тобто «... активний, цілеспрямований, мотивований, предметний (змістовний) процес видачі і (або) прийому сформованої і сформульованої за допомогою мови думки (волевиявлення, вираження почуттів), спрямованої на задоволення комунікативно-пізнавальної потреби людини в процесі спілкування» [11, с. 98]. Українські педагоги-практики, зокрема Д. Мазурик, О. Антонів, Г. Швець, Л. Азарова, А. Стадній, І. Зозуля, Ю. Поздрань, Н. Купрата, С. Ніколаєва та багато інших також не залишаються осторонь від дослідження проблеми формування й розвитку навичок говоріння в іноземних студентів.

На думку багатьох викладачів-методистів, говоріння – це усна форма мовленнєвої діяльності (за способом оформлення думки) і продуктивний вид діяльності (за спрямованістю мовленнєвої дії на вираження думки). Крім того, характерною рисою говоріння, яка відрізняє цей вид діяльності від інших, є ініціативність, оскільки вона спрямована на задоволення комунікативних потреб мовця, пов'язаних із передаванням інформації в усній формі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема розвитку навичок усного мовлення студентів у процесі вивчення української мови як іноземної є відкритою для досліджень, адже більшість дослідників, науковців, методистів основну увагу частіше звертають на читання як основний вид діяльності, а не на говоріння. Автори не заперечують той факт, що читання забезпечує оволодіння значною кількістю лексики, необхідної іноземним студентам для вільного спілкування в повсякденному житті та в науковій професійній сфері діяльності. З іншого боку, не всі студенти можуть засвоїти основні закони говоріння лише за допомогою читання науково-популярних, краєзнавчих і художніх текстів. Тому більшість викладачів-практиків перебувають у постійних пошуках найкращих і найдієвіших методів навчання говорінню іноземних студентів.

Мета статті. Мета пропонованого дослідження – встановити найрезультативніші мето-

дики розвитку навичок усного мовлення в іноземних студентів під час вивчення української мови як іноземної.

Виклад основного матеріалу. Більшість мовознавців в усному мовленні виділяють кілька понять, які допомагають краще зорієнтуватися в проблематиці навчання говорінню, а саме [11, с. 97]:

1) вміння в говорінні – здатність брати участь у мовному спілкуванні, яка забезпечує передачу інформації або обмін нею;

2) діалогічна єдність – поєднання реплік, що характеризуються структурною, семантичною та інтонаційною завершеністю;

3) мовна інтенція – намір мовця висловити певний комунікативно значимий зміст за допомогою мовних засобів;

4) комунікативна ситуація – ситуація, яка стимулює спілкування;

5) навчально-мовленнєва ситуація – сукупність умов, необхідних і достатніх для здійснення мовної дії відповідно до поставленого комунікативного завдання.

Розглядаючи проблему ролі говоріння в навчанні іноземних студентів нової для них мови, варто звернути увагу на **механізми зародження та оформлення висловлювання**. Механізм говоріння характеризується двокомпонентністю структури самого механізму і взаємозамінністю всіх цих мовних механізмів. Основними механізмами здійснення мовного акту є:

1) механізми осмислення, пам'яті, попереджувального синтезу (випереджувального відображення);

2) механізми внутрішнього мовлення, які реалізуються через універсальний предметний код (внутрішню мову) і слугують основним механізмом розуміння;

3) лінійний механізм кодування й декодування;

4) граматичний механізм;

5) механізм поєднання лексичних значень;

6) механізм формування смислових рядів, механізм смислових замінів, відбору слів тощо [2, с. 126].

Натепер існує багато **проблем навчання говорінню в методиці УМІ (Української мови як іноземної)**. Автори розглядають основні з них.

Перш за все варто наголосити на тому, що під час навчання продуктивної іноземної мови необхідно враховувати взаємозв'язок двох основних чинників:

1) когнітивно-психологічного (як у свідомості формується думка, що є змістом планованого висловлювання);

2) лінгвопсихологічного (які психофізіологічні й мовні механізми беруть участь у процесі зародження висловлювання і за допомогою яких мовних засобів його можна сформулювати).

Автори розглядають і проблеми навчання говорінню українською мовою як іноземною:

- 1) навчання мови як діяльності на іноземній мові;
- 2) навчання мовної діяльності як способу вирішення комунікативних завдань;
- 3) навчання мовної поведінці іноземною мовою;
- 4) навчання висловлення думки (потреби, наміру) за допомогою нерідної мови;
- 5) навчання оформлення іншомовного висловлювання відповідно до норм цієї мови.

Відповідно до розглянутих проблем, які виникають внаслідок навчання говорінню, одним із завдань методики навчання української мови як іноземної є визначення сукупності комунікативних потреб і комунікативних інтенцій, які розрізняються залежно від етапу, цілей і умов навчання. Іntenції належать до універсальних категорій, оскільки імпліцитно вони відомі студентам із їхньої рідної мови. Таким чином навчання здійсненню мовлення іноземною мовою – це навчання не змісту комунікативного задуму, а вибору засобів вираження тієї чи іншої думки відповідно до комунікативних потреб мовця.

Навчання говорінню також забезпечує формування та розвиток навичок і вмінь у інших видах мовленнєвої діяльності:

- 1) аудіювання (прослуховування озвученого відеоролика, презентації з голосовим супроводом, пояснень викладача);
- 2) читання (текст, коментарі до слайдів);
- 3) листи (запис незнайомих слів або конструкцій).

Які ж навички та вміння необхідні для формування та розвитку вмінь усного мовлення на нерідній мові? Традиційно виділяють такі навички та вміння, які є важливими для побудови усного висловлювання [7, с. 76]:

- 1) технічні (артикуляційні) навички;
- 2) мовні навички (знання слів, граматичних форм);
- 3) мовні вміння (здатність співвідносити мовні моделі та ситуації);
- 4) комунікативні вміння (здатність відбирати мовні конструкції з метою побудови висловлювання).

На заняттях з української мови як іноземної викладачі нерідко протиставляють усне висловлювання (в монологічних і діалогічних формах) письмовому залежно від умов реалізації та лінгвістичних характеристик:

- 1) нерозділеність / розділеність у часі передавання й приймання інформації;
- 2) наявність / відсутність слухової опори;
- 3) контактність / неконтактність спілкування;
- 4) наявність / відсутність невербальних компонентів спілкування.

Серед лінгвістичних характеристик усного мовлення виділяють підвищену експресивність,

використання коротких речень, вставних слів і конструкцій, відступів; серед лінгвістичних характеристик письмового мовлення можна виділити логічність, послідовність, ускладнені синтаксичні конструкції.

Багаторічні спостереження за розвитком усного мовлення показали, що одні студенти успішні лише в монологічному мовленні, а інші – як у діалогічному, так і в монологічному. Це залежить від психологічних особливостей іноземних студентів, їхніх вмінь і навичок побудови усних висловлювань рідною мовою та багатьох інших факторів. Обидві форми усного мовлення – монолог і діалог – мовці використовують для спілкування, обміну думками, почуттями, інформацією. Монологічне мовлення у вигляді опису або розповіді виконує інформативну функцію. Якщо мета мовця – переконати співрозмовника або спонукати його до виконання певної дії, запобігти цій дії, то функція монологу – вплив. У тому випадку, коли мовець оцінює факти, вчинки чи дії людей, основною функцією монологу буде оцінювальна.

У монологі використовують переважно повні речення (і двоскладні, й односкладні), можливі дієприкметникові та дієприслівникові звороти, вставні конструкції; разом із тим відсутні спонукальні речення; спостерігається переважно прямий порядок слів, великий відсоток нейтральної лексики. Особливостями монологічного мовлення є смислова й тематична єдність, структурна завершеність, логічність, лексико-граматична сформованість.

У діалозі комуніканти постійно міняються ролями, тому для цієї форми мовлення характерне поєднання рецепції і репродукції. Адекватність реакції на репліку співрозмовника залежить від рівня сформованості у слухача аудитивних вмінь. Висловлювання учасників спілкування є непідготовленими, тому вимагають особливої уваги до мовного оформлення реплік. Крім того, можливі часті переходи від однієї теми розмови до іншої.

Основна проблема в діалозі іноземною мовою полягає в тому, що комунікантам необхідно вміти ініціативно продовжувати спілкування. На відміну від монологу, ведення діалогу полегшується завдяки тому, що:

- 1) тема зазвичай задана ситуацією;
- 2) соціальні ролі учасників комунікації визначені;
- 3) у структурному відношенні діалогічні репліки не настільки розгорнуті та складні;
- 4) про реакцію співрозмовника можна здогадатися з виразу його обличчя й жестів;
- 5) мовець використовує значну кількість мовних кліше.

Діалогічний текст є поєднанням реплік, які належать учасникам спілкування: опорної репліки (стимулу) і відповідної репліки (реакції). Репліки,

об'єднані темою і завершені в структурному, семантичному та інноваційному плані, прийнято називати діалогічною єдністю. Під час навчання говорінню зазвичай використовують двочленні єдності (дві репліки).

У процесі цієї методичної роботи та навчальної діяльності студентів автори розробили значну кількість вправ для розвитку говоріння іноземною мовою. На першому етапі студенти виконують некомунікативні вправи. Вони сформовані на основі застосування вже отриманих знань і спрямовані на свідоме засвоєння мовного матеріалу, в результаті чого формуються, коригуються, розвиваються фонетичні, лексичні та граматичні навички.

До некомунікативних належать вправи:

1) **фонетично спрямовані** («Прослухайте речення. Повторіть їх за диктором, звертаючи увагу на інтонацію перераховування», «Послухайте речення, поставте до них уточнювальні запитання за зразком. Слідкуйте за інтонацією питального речення» тощо);

2) **лексично спрямовані** («Назвіть слова, які позначають види спорту», «Із запропонованого списку слів виберіть назви меблів. Скажіть, які меблі знаходяться в аудиторії»);

3) **граматично спрямовані** («Скажіть по-іншому, використовуючи синонімічні конструкції», «Перекажіть прослуханий текст, використовуючи дієслова минулого часу»).

Видами некомунікативних вправ є трансформаційні, підстановчі та вправи на питання-відповіді. **До умовно-комунікативних вправ** (другий етап) можна зарахувати переказ, опис, вираження ставлення та оцінки. У цих вправах репліка мовця задана, опори є ситуативними, тобто ці вправи мають на меті вирішення мовного завдання.

Власне мовні вправи (третій етап) повинні мати такі типологічні ознаки:

1) реалізація стратегії й тактики мовця;

2) орієнтація на взаємини учасників процесу спілкування;

3) створення нової ситуації, завдяки чому висловлювання характеризується високою продуктивністю;

4) розвиток мовної активності та самостійності іноземних студентів в усних висловлюваннях.

Враховуючи думку науковців-практиків, автори вважають, що для забезпечення формування вмінь і навичок іншомовної комунікації також необхідно використовувати методику взаємопов'язаного навчання, коли в центрі навчання є читання, але відповідні йому вміння й навички формуються в тісному зв'язку з говорінням, аудіюванням, письмом. Таким чином забезпечується одночасний розвиток вмінь і навичок у відповідних видах іншомовної мовленнєвої діяльності.

Викладачами кафедри мовознавства та кафедри іноземних мов Вінницького національного

технічного університету, а також викладачами багатьох інших освітніх закладів уже розроблена певна кількість навчально-методичної літератури для навчання говорінню іноземних студентів [1; 3; 4; 5; 6; 8; 9]. Автори розглядають розроблену ними тему **«Майбутня професія. Працевлаштування»** [3, с. 38–42], спрямовану на вироблення стійких комунікативних вмінь і навичок в іноземних студентів у ситуаціях професійного спілкування. Іноземним студентам запропоновано опрацювати два різних варіанти, які охоплюють різні види вправ за складністю – від найпростіших до найскладніших. Наприклад:

1. Ознайомтеся з новими словами та словосполученнями до теми.

2. Прочитайте твір на тему «Моя майбутня професія». Розкажіть про Вашу майбутню професію.

3. Прочитайте діалог на тему «Моя майбутня професія». За таким же зразком поговоріть зі своїми друзями про Вашу майбутню професію.

4. Складіть розповідь за картинками (до 20 речень).

5. Розкажіть про Вашу майбутню професію, яку Ви обрали. Для розповіді Ви можете використати відповіді на подані нижче запитання: Чому Ви обрали саме цю професію? Ви обирали майбутню спеціальність самостійно чи хтось Вам давав поради? Наскільки популярний обраний Вами фах у Вашій рідній країні та Україні? Порівняйте.

6. Рольова гра. Уявіть ситуацію: Ви закінчили університет і хочете влаштуватися на роботу. Ви прийшли на співбесіду з роботодавцем. Обдумайте запитання, які Ви будете запитувати. Розіграйте діалог із вашим одногрупником (чи викладачем). Оберіть собі ролі роботодавця чи претендента на посаду. Кожен із вас має скласти не менше 10 запитань. Пам'ятайте: Ви не просто відповідаєте на запитання, а й запитуєте вашого співрозмовника.

7. Подивіться уважно на картинку. Назвіть, яких робітників Ви бачите. Чи важливі ці професії сьогодні? Чому?

8. *Подивіться на картинку. Опишіть їх за таким планом: що зображено на першій картинці; що зображено на другій картинці; чим вони схожі; чим вони відрізняються; зробіть висновок. Використовуйте такі фрази: на першій картинці я бачу..., на другій картинці зображено ..., обидві картинки схожі тим, що ..., відмінним на картинках є те, що ...*

Більшість із цих завдань розраховані на спільну роботу студентів і викладача в аудиторії. Головне завдання педагога – спонукати іноземних студентів до активної мовленнєвої діяльності. Цього досягти дуже складно, бо умови, які складаються в аудиторії, не завжди стимулюють мовлення іноземних студентів на заняттях. По-перше, студенти

весь час почувають обмеженість свого лексичного запасу іноземною мовою, недостатнє володіння граматичними формами, що стримує їхнє бажання говорити; по-друге, студентам важко вийти за межі реальних навчальних ситуацій, у яких вони перебувають, і говорити на теми, нав'язані їм особливостями мовного матеріалу, який вони вивчають; по-третє, студентів сковує те, що форму і зміст їхніх висловлювань критично оцінюють викладачі та одногрупники.

Методи розвитку усного мовлення – це способи роботи викладача і студента, у процесі яких викладач передає знання про культуру живого слова й організовує самостійну діяльність студентів із метою засвоєння ними знань, умінь і навичок зв'язної звукової мови. Завдання викладача: чітко визначення мети, змісту й обсягу роботи, принципів її організації. Всі ці аспекти відіграють значну роль у навчанні усного мовлення. Для цього педагог не тільки повинен добре знати те, чого він навчає, а й добре знати, як йому цього навчити. На думку авторів, до найважливіших методів розвитку усного мовлення іноземних студентів належать живе слово викладача, мовні спостереження студентів (орфоепічні та фонетичні вправи, усні перекази текстів, аудіювання, опис явищ, предметів, портретів), активне впровадження у процес навчання аудіо- та відео уроків, самостійна робота студентів.

Висновки. Мовлення є видом мовної діяльності, за допомогою якого здійснюється усне вербальне спілкування. Навчання говорінню – лише частина навчання усного мовлення, оскільки усна форма навчання охоплює говоріння й аудіювання. Обидва ці процеси нерозривні у спілкуванні, тісно пов'язані вони і в навчанні: навчання говорінню не можливе без навчання розумінню мови на слух.

Розвиток навичок усного мовлення на початковій стадії навчання – дуже відповідальний етап. Адже в цей період створюється підґрунтя для подальшої роботи у вигляді сталих знань, умінь і навичок, повинно виникнути та зміцніти прагнення іноземних студентів брати найактивнішу участь в усних вправах, які виконуються під час аудиторних занять. Для розвитку навичок мовлення потрібно, щоб студенти розмовляли якнайбільше, і щоб їхнє мовлення у психологічному плані наближалось до природнього. Коли студенти оволодіють первинними навичками усної мови, перед викладачем розкриваються можливості використання численних прийомів розвитку навичок мовлення.

Навчання монологічного мовлення в умовах університету відбувається на тематичній основі. Темі визначають сферу, у межах якої студенти оволодівають усною комунікацією, обсяг усної комунікації та її зміст. Під час розробки системи вправ із навчання потрібно звертати увагу на рівень знань студентів, їхні вікові та індивідуальні особливості, враховувати психологічні особливості студентів та особливості їхньої пам'яті. Важливу роль у навчанні відіграє контроль вмій і знань студентів. Тому під час навчання потрібно приділяти значну увагу контролю рівня навченості вмій усної комунікації. Ця проблема буде досліджена авторами в подальших методичних і наукових роботах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Арделян М.В., Саватєєва Л.В. Говоримо українською : навчально-методичний посібник. Харків : Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі, 2013. 209 с.
2. Жинкин Н.И. Механизмы речи. М. : Директ-Медиа, 2008. 1104 с.
3. Зозуля І.Є., Поздрань Ю.В., Слободянюк А.А. Методичні вказівки з дисципліни «Українська мова для слухачів підготовчого відділення для іноземних громадян». Говоріння. Частина 1. Особистісна сфера спілкування. Вінниця : ВНТУ, 2020. 55 с.
4. Зозуля І.Є., Поздрань Ю.В. Методичні вказівки з дисципліни «Українська мова для слухачів підготовчого відділення для іноземних громадян». Комунікативні теми. Вінниця : ВНТУ, 2020. 54 с.
5. Ілюстрований тематичний словник з української мови для студентів-іноземців / Азарова Л.Є., Горчинська Л.В., Клочко Н.Л., Поздрань Ю.В. Вінниця : ВНТУ, 2014. 126 с.
6. Костиця Н.М., Зозуля І.Є. Розвиток монологічного мовлення в іноземних студентів : навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2020. 109 с.
7. Купрата Н.Я. Розвиток усного мовлення на уроках української мови як іноземної. Мова. 2019. С. 75–79.
8. Лексичний мінімум з української мови для слухачів-іноземців підготовчого відділення : словник / Азарова Л.Є., Горчинська Л.В., Зозуля І.Є., Солодар Л.В. Вінниця : ВНТУ, 2018. 103 с.
9. Ліпатова М.В., Царук А.П. Українська розмовна мова в ситуаціях (для іноземних студентів). Методичні вказівки. Кропивницький : Центрально-український національний технічний університет (ЦНТУ), 2019. 45 с.
10. Ніколаєва С.Ю. Основи сучасної методики викладання іноземних мов. К. : Левіт, 2008. 285 с.
11. Федотова Н.Л. Методика преподавания русского языка как иностранного (практический курс). Москва : Центр «Златоуст», 2013. 220 с.